

DİL - DÖVLƏTİN SƏSSİZ ORDUSUDUR: Azərbaycan folklor yaddaşında dövlətçilik ruhunun qorunması

Bəzən bir dövlətin taleyi ordunun gücü ilə deyil, dilin taleyi ilə ölçülür. Tarix göstərir ki, qılıncla qorunan torpaq, sözlə qorunmadıqda yadlaşır. Çünki dil dağılanda torpaq da yadlaşır; dil zəifləyəndə yaddaş susur; yaddaş susanda isə xalq özü-özünü tanımaqda çətinlik çəkir. Məhz buna görə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycan dili haqqında söylədiyi fikirlər sıradan filoloji çağırış deyil, milli təhlükəsizlik və dövlətçilik manifestidir.

Bu nitqdə səslənən hər fikir bir həqiqəti təsdiqləyir: Azərbaycan dili təkcə danışmaq vasitəsi deyil, xalqın folklor yaddaşı, mədəni kodu və dövlət müstəqilliyinin mənəvi dayəgəridir. Bu dilin yaddaşı min illərin sınağından keçib; dövlətlər dağılıb, imperiyalar dəyişib, amma söz yaşayıb. Çünki Azərbaycan xalqı dövlətçiliyini bəzən kağızda yox, bayatıda, atalar sözündə, dastanda qoruyub.

Dil - milli kimliyin və dövlət müstəqilliyinin əsasıdır. Prezident İlham Əliyevin vurğuladığı əsas məqamlardan biri budur: Azərbaycan dili milli kimliyin əsas sütunudur. Bu fikir təsadüfi deyil. Çünki xalqın kimliyi pasportda yox, dilin yaddaşında yazılır. Tarix boyu yazılı dövlətçilik imkanları məhdud olan xalqımız öz varlığını sözün içində qoruyub.

Azərbaycan folklorunda "el", "oba", "yurd", "torpaq" anlayışları yalnız coğrafi yox, mənəvi məkan kimi təqdim olunur. "El gedər, söz qalar" deyimi xalqın tarix fəlsəfəsidir. Bu, dövlətçilik şüurunun ən saf ifadəsidir. Folklor yaddaşı göstərir ki, xalq özünü əvvəlcə sözlə tanıyır, sonra bayraqa.

Bayatılarda bu kimlik xüsusilə aydın hiss olunur:

*"Bu dağlar, mənim dağlar,
Dumanım, çənim dağlar.
Dilim çıxarsa dildən,
Ol mənə qənim dağlar."*

Bu bayatı ilk baxışda təbiətə müraciət kimi səslənsə də, mahiyyət etibarilə dil-yurd-kimlik münasibətlərinin ən kəskin və ən dramatik folklor formuludur. Burada dağ obrazı coğrafi məkan deyil, milli varlığın metafizik dayəyi kimi çıxış edir. Prezident İlham Əliyevin dil haqqında fikirlərinin ideoloji xətti ilə bu bayatı tam səsləşir və həmin fikirlərin folklor yaddaşındakı ilkin, arxaik ifadəsi kimi oxunur.

1. "Bu dağlar, mənim dağlar" - mənsubiyyətin dili. Bayatının ilk misrası sadəcə emosional nida deyil, mənsubiyyət bəyanatıdır. "Mənim dağlar" ifadəsi torpağın hüquqi yox, dil vasitəsilə mənimsənilməsidir. Prezident İlham Əliyevin vurğuladığı kimi, torpaq yalnız sərhədlə deyil, dil yaddaşı ilə qorunur. Burada "mənim" sözü bayraqdan əvvəl gəlir - çünki əvvəlcə sözlə sahib olunur, sonra siyası aktla.

Bu misrada dil torpağa mülkiyyət hüququ verən mənəvi sənəd rolunu oynayır.

2. "Dumanım, çənim dağlar" - yaddaşın sınağı

"Duman" və "çən" obrazları qeyri-müəyyənliyi, tarixi sınaqları, itki və təhlükə dövrlərini simvolizə edir. Bu misra xalqın tarixində yaşadığı yaddaşma, təzyiq, parçalanma dövrlərini xatırladır. Prezident İlham Əliyevin çıxışlarında dilin qorunması məhz bu məqamda aktuallaşır: çünki dumanlı dövrdə istiqamət verən yeganə kompas dildir.

Duman torpağı gizlədir, amma dil torpağı yaddaşda saxlayır. Bu da Prezidentin "dil milli kimliyin əsas dayəgəridir" tezisinin folklor dilində ifadəsidir.

3. "Dilim çıxarsa dildən" - milli varlığın qınılma nöqtəsi.

Bayatının ən dramatik misrası məhz budur. Burada dilin itirilməsi fiziki yox, ontoloji faciə kimi təqdim olunur. "Dildən çıxmaq" - sadəcə danışa bilməmək deyil, özündən çıxmaq, kimliyini itirmək deməkdir.

Prezident İlham Əliyevin fikirlərində bu ideya açıq şəkildə səslənir: dil itərsə, milli kimlik də itər. Bayatı bu həqiqəti heç bir siyası termin işlətmədən, lakin son dərəcə sərt formada bildirir: dil yoxdursa, yurd da düşməne çevrilir.

4. "Ol mənə qənim dağlar" - dil olmayan yurd düşməndir.

Bu misra folklorun ən ağır ideoloji hökmüdür. Dağ - yurdun simvolu olduğu halda, dil itərsə, artıq qoruyucu yox, düşmən olur. Bu, Prezident İlham Əliyevin dil strategiyasında səslənən çox mühüm tezisə üst-üstə düşür: dil yalnız mədəniyyət deyil, təhlükəsizlik faktorudur.

Bayatı açıq şəkildə deyir:

- Torpaq səni qoruyar, əgər dil səni qoruyarsa.

- Dil səni tərk edərsə, torpaq da səni tanımaz.

Bu, folklorun dövlətçilik fəlsəfəsidir.

5. Bayatının ideoloji ümumiləşməsi.

Bu dörd misra Prezident İlham Əliyevin dil haqqında səsləndirdiyi strateji fikirlərin folklor yaddaşındakı kodlaşdırılmış formasıdır:

- Dil torpağın mənəvi sahiblik sənədidir;
- Dil yaddaşın sınaq dövrlərində yaşama mexanizmidir;
- Dil itərsə, yurd mənasını itirir;
- Dil milli təhlükəsizliyin əsas şərtidir.

Prezidentin "dil təkcə ünsiyyət vasitəsi deyil" fikri bu bayatıda artıq həyat-ölüm dilemması səviyyəsinə qaldırılır.

6. Nəticə: Bayatı - şifahi təhlükəsizlik doktrinasıdır.

Bu bayatı sadəcə xalq şeiri deyil. Bu, şifahi milli təhlükəsizlik doktrinasıdır. Dövlətlər yazılı konstitusiyalarla, xalqlar isə belə bayatılarla yaşayıb.

Prezident İlham Əliyevin dil siyasəti məhz bu yaddaşı qorumağa yönəlib. Çünki bu yaddaş itib getse, dağ da, yurd da, tarix də bizi tanımaz.

Dil danışarsa - dağ mənimdir.

Dil susarsa - dağ qənimdir.

Bu dörd misra bir konstitusiya maddəsi qədər güclüdür. Burada dil, yurd və "özlük" eyni mənəvi xətt üzərində birləşir.

Folklor - yazısız dövlətçilik məktəbidir. Azərbaycan dili əsrlər boyu yazısız dövrlərdə belə folklor vasitəsilə dövlətçilik şüurunı yaşayıb. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı yalnız ədəbi abidə deyil, idarəetmə, ədalət, torpaq və legitimlik kodeksidir. Dədə Qorqudun hər sözü hökm, hər duası dövlət qərarı mahiyyəti daşıyır. Dastanlarda torpaq müqəddəsdir: torpaq tərk edilmir, qorunur. Atalar sözlərində ədalət ölçüsü formalaşır:

"El gücü - səl gücü",

"Haqq nazilər, üzülmez".

Bu deyimlər xalqın hüquq fəlsəfəsidir. Dövlət anlayışı kağızda yox, sözün içində qorunub. Folklor - xalqın şifahi konstitusiyasıdır.

Prezidentin "dil təkcə kommunikasiya vasitəsi deyil" fikri əslində folklorun dil kimi funksiyasını təsdiqləyir. Çünki folklor dili kimliyi qoruyur, yaddaşı ötürür, milli "biz" şüurunı formalaşdırır. Bu, filoloji yox, strateji həqiqətdir.

Dilin saflığı - Folklorun qorunması deməkdir. Prezident İlham Əliyev çıxışında Azərbaycan dilinin saflığının qorunmasını xüsusi vurğulayır. Burada məsələ sadəcə yad sözlərin işlədilməməsi deyil, söhbət dilin öz daxili yaradıcı gücünün qorunmasından gedir.

Azərbaycan dili obrazlı, metaforik, emosional və folklor qatları ilə zəngindir. Xalq düşüncəsi hər yeni anlayış üçün söz yarada bilib. "Gözə gəlmək", "üreyi dağa dönmək", "sözün canı" kimi ifadələr yalnız dil nümunəsi yox, psixoloji və fəlsəfi modellərdir.

Folklor dili əsrlər boyu bu saflığın laboratoriyası olub. Atalar sözləri dilin özünü yad təsir-dən qoruma mexanizmidir:

- "Söz var kəsdirər başı, söz var kəsər saşaşı";
- "Dil yarası qılınç yarasından ağırdır".

Prezidentin ziyalılara ünvanladığı çağırış əslində folklor yaddaşına sədaqət çağırışıdır. Çünki yad sözlər yalnız dilə yox, yaddaşa da yaddaşma getirir.

Yaddaşsız elm olmur. Prezident İlham Əliyevin nitqində mühüm strateji xətt var: dil - elmin əsasıdır. Elmi inkişaf yalnız texnologiya ilə ölçülür. Əgər elm ana dilində düşünmüşsə, o, milli olmur. Folklor dili burada yenə əsas rol oynayır. Çünki folklor abstrakt düşüncənin ilkin formasıdır. Tapmacalar məntiq qurur, nağıllar səbəb-nəticə əlaqəsini öyrədir, bayatılar konseptual ümumiləşdirmə bacarığı yaradır.

Kim xalqından dərslər alır,

Allahı razı salar.

Bir söz var min mənəli,

Min söz var izziz qalar.

Bu bayatı xalq müdriyyətinin sadəcə poetik ifadəsi deyil. O, dil-xalq-yaddaş-məsuliyyət

münasibətlərini tənzimləyən dərin ideoloji formuladır. Prezident İlham Əliyevin dil haqqında fikirlərində əsas yer tutan anlayışlar - milli yaddaş, ana dilində düşünmək, sözə məsuliyyət, dilin mənəvi gücü - bu dörd misrada folklor kodu şəklində cəmlənib.

1. "Kim xalqından dərslər alır" - bilik mənbəyinin milli kodu

Bayatının ilk misrası ideoloji baxımdan açar nöqtədir. Burada bilik və hikmətin mənbəyi universitet, kitab və ya xarici model yox, xalqın özü kimi təqdim olunur. Bu, Prezident İlham Əliyevin tez-tez vurğuladığı mühüm ideya ilə üst-üstə düşür: inkişaf yalnız kənardan alınan biliklə deyil, milli təcrübəyə söykənən düşüncə ilə mümkündür.

"Xalqdan dərslər almaq" - folklorun, dil yaddaşının, tarixi təcrübənin öyrənilməsi deməkdir. Bu yanaşma göstərir ki, ana dili yalnız danışmaq aləti deyil, tədris məkanıdır. Dil burada müəllim rolunu oynayır.

2. "Allahı razı salar" - dilin mənəvi legitimliyini bildirir.

İkinci misra məsələni yalnız dünyəvi yox, mənəvi səviyyəyə qaldırır. Xalqdan dərslər alan insan təkcə cəmiyyət qarşısında yox, ali mənəvi ölçü qarşısında da doğru mövqedə dayanmış olur. Bu, Prezident İlham Əliyevin dilə verdiyi mənəvi statusla səsləşir: dil milli sərvət olmaqla yanaşı, əxlaqi məsuliyyət daşıyıcısıdır.

Burada dilin qorunması sadəcə mədəni bəzək deyil, vicdan borcu kimi təqdim olunur. Ana dilinə sədaqət - mənəvi saflığın göstəricisidir.

3. "Bir söz var min mənəli" - dilin semantik gücü deməkdir.

Bayatının üçüncü misrası dilin keyfiyyətini cəmiyyətə qarşı qoyur. Bu, Prezident İlham Əliyevin "dil təkcə ünsiyyət vasitəsi deyil" fikrinin folklor müstəvisində açılımdır. Burada söz informasiya daşıyıcısı deyil, mənalar sistemi kimi təqdim olunur.

"Bir sözün min mənəli olması" - Azərbaycan dilinin, xüsusilə folklor dilinin əsas xüsusiyyətidir. Atalar sözləri, deyimlər, bayatılar az sözlə böyük mənəvi, fəlsəfi və sosial yüklər daşıyır. Bu, dilin daxili intellektual potensialını göstərir.

Prezidentin ana dilində elmin və düşüncənin inkişafı ilə bağlı fikirləri də bu məqamla üst-üstə düşür: dərin fikir üçün çox söz yox, doğru söz lazımdır.

4. "Min söz var izziz qalar" - məsuliyyət-söz danışığının ideoloji təhqididir.

Son misra müasir dövr üçün xüsusilə aktualdır. Burada sözün məsuliyyətsiz çoxaldılması, məzmunun isə azalması tənqid olunur. Prezident İlham Əliyevin dil siyasətində media, ziyalılara, elm adamlarına ünvanlanan çağırışlar məhz bu təhlükəyə qarşı yönəlib.

Bu misra açıq şəkildə bildirir:

- çox danışmaq yaddaş yaratmır,
- dəyərli söz qalır, boş söz itib gedir.

Bu, dilin saflığının qorunması ideyasının folklor ifadəsidir. Yad, düşünülməmiş, köksüz sözlər "izziz qalır", çünki onların arxasında xalq yaddaşı yoxdur.

5. Bayatının ideoloji ümumiləşməsi. Bu bayatı Prezident İlham Əliyevin dil strategiyasının əsas tezislərini folklor dili ilə ifadə edir:

- Bilik milli yaddaşdan doğmalıdır;
- Ana dili mənəvi və intellektual məsuliyyətdir;
- Dilin gücü çoxluğunda yox, dərinliyindədir;
- Söz yaddaşa bağlıdırsa yaşayır, yaddaşsızdırsa itib gedir.

Burada dil həm elm dili, həm əxlaq dili, həm də dövlətçilik düşüncəsinin əsası kimi təqdim olunur.

6. Nəticə: Bayatı - sözə məsuliyyət manifestini irəli sürür. Yəni bu bayatı sadəcə xalq nəsihəti deyil. O, sözlə davranma etikası, dil fəlsəfəsi və milli yaddaş konsepsiyasıdır. Prezident İlham Əliyevin dil haqqında fikirləri bu bayatının müasir siyası və ideoloji təzahürüdür.

Bayatı bizə açıq mesaj verir: Xalqdan gələn söz yaşayır. Yaddaşdan doğan fikir qalır. Dil məsuliyyətlə danışanda, millət də tarixdə qalır.

Bu bayatı dilin semantik dərinliyini göstərir. Elmi terminologiyanın milli dildə inkişafı üçün folklor düşüncəsi zəngin mənbədir. Ana dilində elm - milli təhlükəsizliyin intellektual qatıdır.

Ramazan QAFARLI
AMEA Folklor İnstitutunun
"Dədə Qorqud" şöbəsinin müdiri,
filologiya elmləri doktoru, professor